

FRANQUESA GÒDIA, Montserrat

La Fundació Bernat Metge, una obra de país (1923-1938)

Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2013, 293 p.

ISBN 978-8498836127

Montserrat Franquesa, professora de la Universitat Autònoma de Barcelona i traductora de grec modern, alemany i francès, és l'autora d'un estudi sobre els tres primers quinquennis de la Fundació Bernat Metge que constitueix una aportació de primer ordre des de tres grans àmbits disciplinaris. La lectura del seu treball resultarà imprescindible per a conèixer, de primer, el reviscolament i la consolidació de la cultura humanista i filològica a Catalunya; en segon lloc, la història de la literatura i de la traducció catalanes; i, en darrer terme, la història de l'edició.

Es tracta del primer gran estudi de conjunt de l'etapa primerenca —la revisió bibliogràfica preliminar, presidida per l'epígraf «Noranta anys d'història» així ho acredita— de la fundació patrocinada per Francesc Cambó, el projecte central de la qual fou la col·lecció de clàssics grecs i llatins en traducció al català, en edició sia bilingüe, sia monolingüe. Inaugurada el 1923, la col·lecció va ser concebuda i dirigida per l'incansable Joan Estelrich i tingué el puntal acadèmic en Carles Riba. Els seus objectius, l'establiment d'un cànon clàssic i un model de català culte, la tasca humanística i pedagògica (basada en la divulgació de l'exemplaritat dels clàssics, com les *Vides paral·leles* de Plutarc o les grans lliçons de retòrica), i la creació d'una escola de traductors, la converteixen en una de les empreses editorials, i en certa mesura, culturals, més ambicioses de la Catalunya del segle xx.

Gràcies a una intensiva i sistemàtica anàlisi i interpretació de múltiples documents exhumats del fons Joan Estelrich, del fons de la Fundació Bernat Metge i del fons de l'editorial Alpha, que s'ha complementat amb informació que es desprèn sobretot dels dietaris i cartes d'Estelrich,

de les cartes de Carles Riba i del buidatge de premsa periòdica —bàsicament *La Publicitat* i *La Veu de Catalunya*—, Franquesa construeix una crònica detallada de les vicissituds de la col·lecció durant el període que abraça des de 1923 fins a 1938, quan la publicació dels clàssics s'estroncà arran del fatal desenllaç de la Guerra Civil Espanyola.

La particular naturalesa del projecte cambonià legítima Franquesa a emparar aquesta crònica sota els marcs teòrics postulats tant per André Lefevere —que sosté que el mecenatge literari prioritza la ideologia a la poètica— com per Itamar Even-Zohar —que entén la traducció com una entitat dins del «polisistema literari», en què resulta una aportació de signe conservador o innovador. Més enllà d'aquestes coordenades teòriques, Franquesa també adopta una mirada comparatista: acara la Fundació Bernat Metge amb els projectes europeus en els quals s'emmirallà, com ara les edicions italianes Paravia i Laterza, l'anglesa Oxoniensis, les alemanyes Teubner, Tusculum i Loeb, i especialment les franceses Guillaume Budé, que foren el principal far per a Estelrich, com evidencia l'anàlisi del *Projecte d'edició dels clàssics grecs i llatins en català* gestat i posat en solfa pel mallorquí entre els anys 1919 i 1921. Si bé Franquesa deixa molt clar que la col·lecció catalana es diferencia de les seves homòlogues europees pel fet de no perseguir l'erudició filològica, en el decurs de l'estudi demostra l'abast del deute de la Fundació Bernat Metge respecte, sobretot, de les edicions Budé, com ara l'adopció de l'ideari nacionalista, el model de gestió editorial, el disseny de part del catàleg, l'establiment dels textos grecs i llatins (tanmateix, una quinzena de textos provenen de la Teubner i una desena de la

Budé), els criteris de traducció (fos quin fos el gènere, sempre es versionava en prosa, es recomanava el literalisme i se censuraven el llenguatge o els passatges grossers i llicenciosos) i d'edició, i el model de llengua. D'acord amb els dictats historicistes, Franquesa emmarca l'entramat de préstecs i complicitats entre acadèmics humanistes catalans i estrangers en el moviment classicista europeu de les dues primeres dècades del segle xx.

El report dels tres quinquennis de la col·lecció, primer sota l'ègida de l'Editorial Catalana i, a partir del març de 1927, d'Alpha, s'organitza d'acord amb una rigorosa progressió cronològica, que l'estudiosa divideix en tres etapes: els anys de producció (1923-1929), els de crisi (1930-1933) i els d'estabilització (1933-1938) (p. 262), que contextualitza convenientment en les coordenades polítiques i culturals de l'època. L'accés de primera mà a documents d'arxiu inèdits ha permès reconstruir l'entrellat de les trifulgues i tensions viscudes de portes endins. Així, Franquesa dóna compte de la treballosa tasca reticular que desplegaren el tàndem Estelrich-Riba amb tota una constel·lació de traductors, bona part dels quals eren professors de la Universitat de Barcelona o alumnes que hi havien adquirit els rudiments filològics i que, formats alguns d'ells en els Seminaris de Filologia Clàssica de la Fundació, esdevingueren col·laboradors més o menys regulars del segell. D'entre la cohort d'hellenistes, encapçalada per Riba, Franquesa destaca Lluís Segalà, Joan Crexells i Josep Vergés, mentre que dels llatinistes posa en relleu Joaquim Balcells, Cebrià Montserrat, Marçal Olivari, Anna M. de Saavedra i Anna M. Trepà. En aquest sentit, cal consignar que són una aportació remarcable les semblances biogràfiques d'alguns dels traductors dels quals encara no tenim estudis: Franquesa n'indica el grau d'implicació en el projecte i sospesa la vàlua de la labor de torsimany. Ben mirat, l'estudi és una mena de *qui és qui* de l'humanisme català d'aquells anys i perfila el clima

intel·lectual que s'hi respirava, amb friccions emergides en la intersecció de classicisme i cristianisme —no es pot perdre de vista que paral·lelament a la col·lecció de clàssics també es va promoure la Fundació Bíblica.

La crònica es nodreix d'una allau de dades —exemples d'erudició gratuïta i de crítica textual— que en cap cas aclapara, sinó tot al contrari, convida a resseguir una història cultural i de la indústria editorial d'abast microscòpic (fins i tot es reporten les xifres exactes dels costos d'edició i els salaris d'Estelrich i Riba, per exemple). Quant a Estelrich, el lector pot conèixer la cara i la creu del seu personalisme. Es pot seguir perfectament com jugà la carta de la diplomàcia intel·lectual en benefici de la promoció internacional de la col·lecció en publicacions acadèmiques rellevants i l'habilitat a esperonar i a treure rendiment de l'ànim filantròpic de Cambó, que accedí a costejar els *Studienreise* de Riba i la seva càtedra de grec, creada el 1925; però també com generà controvèrsies —l'acusació de manca d'una crítica del 1929— i conflictes —com ara el malentès amb les autoritats universitàries a propòsit de la celebració del desè aniversari de la Fundació. Pel que fa a Riba, Franquesa fa palès mitjançant múltiples exemples el rigor, l'honestat i l'enorme capacitat de treball que desplegà el poeta en la traducció i la revisió de les versions d'altri (no només en la secció grega), i com a l'entorn de 1933 esdevingué «l'ànima de la Fundació» (p. 268), fet que revertí en una creixent presència de traduccions d'autors grecs en el catàleg.

Després d'exposar la concepció i el disseny general del projecte i d'explicar com s'engranà tot el complex mecanisme editorial a partir de complicitats orquestrades per Estelrich i Riba, Franquesa descriu amb precisió gairebé entomològica —quan la documentació ho permet— el procés de traducció, edició, publicació i recepció de tots dels vuitanta-quatre volums que es van publicar durant el període estudiat. Consigna la font del text clàssic establert, de

vegades fa una revisió sumària de la fortuna del text i de l'escriptor al llarg de la història, informa sobre el traductor català, el corrector, el censor eclesiàstic si n'hi hagué (com ara en el cas del controvertit Sèneca, un dels clàssics més incòmodes per al cristianisme), valora la introducció, i informa sobre la recepció crítica que tingué cada títol. Una recepció que si bé al principi va ser força més àmplia i va estendre's a publicacions estrangeres europees i americanes, a mesura que van avançar els anys vint va anar perdent pes. Tanmateix, cal assenyalar que més enllà de les ressenyes que Franquesa consigna n'hi d'altres en publicacions com ara *Criterion*, la *Revista de Catalunya* i la *Paraula Cristiana*, en què col·laboradors de la Fundació Bernat Metge també hi signaren estudis.

Paral·lelament, Franquesa aporta una anàlisi sociològica dels lectors de la col·lecció, que assoliren el punt àlgid el 1928, quan s'arribà a 1.800 abonats —més que les edicions Budé (p. 183)—, per bé que aviat entraren en una davallada progressiva, que s'accelerà amb l'esclat bèl·lic. L'accés a l'arxiu dels subscriptors de la col·lecció, que s'ha conservat intacte, li ha permès conèixer el noms i cognoms de cadascun, el període que van mantenir la subscripció i la població on residien, unes dades molt valuoses des del punt de vista de la recepció, perquè permet conèixer amb força precisió la figura més esmunyedissa del sistema literari: el lector. Certament, aquesta informació confirma que la Fundació

Bernat Metge, que comercialitzà els llibres a un preu molt elevat (sobretot l'edició bilingüe), pecà d'elitisme i no aconseguí fer forat entre els estudiants universitaris.

L'estudiosa consigna altres iniciatives acadèmiques promogudes al si de l'entitat. Algunes que van arribar a bon port, com ara els seminaris sobre cultura catalana dictats als Estats Units o a Anglaterra i la invitació a Antoine Meillet, Karl Vossler i Paul Mazon, primeres figures acadèmiques europees, a dictar lliçons a Barcelona; i d'altres que no varen arribar a quallar, com la revista d'alta filologia *Humanitats* i el diccionari llatí-català.

Atesa la rellevància cultural de la Fundació Bernat Metge, a hores d'ara era del tot necessari disposar d'un treball que l'abordés des de diferents perspectives disciplinàries. Malgrat que ha arribat nou decennis després que l'ambiciós projecte s'engegués, ens congratulem de tenir, finalment, un estudi acadèmic tan ben sistematitzat i escrupolós com el de Montserrat Franquesa. Gràcies a la seva investigació, avui coneixem molt millor la magnitud i la complexitat d'una empresa cultural que fou concebuda com a «obra de país», de la qual Franquesa ens en proporciona un balanç molt convincent.

Teresa Iribarren
Universitat Oberta de Catalunya
Estudis d'Art i Humanitats

